

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та
реставрації творів мистецтва

Кваліфікаційна робота бакалавра
з теми: **«МЕТОДИКА РОЗЧИЩЕННЯ СТАРИХ ПОТЬМЯНЛИХ
ПОКРИТТІВ НА ПРИКЛАДІ РЕСТАВРАЦІЇ ФРАГМЕНТУ ПОРТРЕТА
ПАПИ ІНОКЕНТІЯ X ДІЄГО ВЕЛАСКЕСА»**

Виконав: **Богдан Олексійович Кучерін**
здобувач групи RTM1-B20
спеціальності 023 Образотворче мистецтво,
декоративне мистецтво, реставрація
Освітня програма: Реставрація творів
мистецтва

Науковий керівник: **Оксана Кліщ**,
кандидат архітектури, старший викладач
кафедри образотворчого і декоративно-
прикладного мистецтва та реставрації творів
мистецтва

Рецензент: **Іван ГУЦУЛ**,
кандидат мистецтвознавства, доцент

Кам'янець-Подільський – 2024

Зміст

Зміст	2
ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕСТАВРАЦІЇ ТВОРІВ МИСТЕТВА	6
1.1. Причини виникнення поверхневих потьмянілих покриттів та їх вплив на живописне полотно	6
1.2. Методи та технології усунення потьмянілих покриттів з поверхні фарбового шару картини	11
Висновки до розділу 1	22
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ РЕСТАВРАЦІЇ ТВОРІВ ПОРТРЕТНОГО ЖАНРУ	23
2.1. Портрети Дієго Веласкеса в контексті еволюції жанру	23
2.2. Сучасні тенденції розвитку портретного жанру	32
2.3. Етапи реставрації фрагменту копії портрета папи Інокентія X Дієго Веласкеса	38
Висновок до розділу 2	42
ВИСНОВКИ	44
РОЗДІЛ III. РЕСТАВРАЦІЙНИЙ ПАСПОРТ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	47
ДОДАТКИ	51

ВСТУП

Охорона та реставрація пам'яток, що становлять культурну спадщину українського народу, є одним із важливих напрямів внутрішньої державної політики. У статті 54 Конституції України, зазначено, що культурна спадщина охороняється законом. Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами [16].

Реставрація, подібно до будь-якого іншого виду людської діяльності, не є незмінною системою принципів і методів, але має свій історичний розвиток. Методи реставрації принципово залежать від того, для чого зберігається і реставрується пам'ятка. Способи, техніка і рецептура матеріалів, зміцнення та відновлення старовинного живопису склалися століттями. З середини XIX століття в реставраційній практиці починають з'являтися все більш сучасні та ефективні методи збереження твору мистецтва. Технологічна історія реставрації другої половини XX століття увібрала емпіричний досвід першої половини XX століття і розвинула його на іншому рівні матеріальної культури, використовуючи досягнення науки і техніки, які швидко прогресують. Поряд з питаннями методології у цей час одним з головних завдань реставрації стає вдосконалення найбільш ефективних реставраційних методик. Кожна пам'ятка мистецтва, що надходить на реставрацію, вимагає особливого підходу. Тому перед початком реставраційних робіт завжди проводиться дослідження, за допомогою яких визначають міру забруднення та пошкодження матеріалів, з яких предмет створений, розглядаються сліди попередніх реставраційних робіт. При цьому потрібно обійтися найменшим втручанням у матеріальну структуру твору та, за можливості, використати в процесі лабораторних досліджень неруйнівні методи.

Розчищення старих потьмянілих покриттів поверхневих забруднень, які не тільки заважають естетичному сприйняттю твору, але і псуують дорогоцінний фарбовий шар, завжди досліджувалося в реставраційній практиці. Проблемі присвячені дослідження низки зарубіжних та українських вчених і реставраторів-практиків (Г.С. Клокова Н.І. Кучма, О.О. Пастернак та Е.Ю. Іванова Т.Р. Тимченко, Т.С. Федосєєва, М.В. Фармаковський та ін). Однак науково-технічний прогрес розвитку у ХХІ столітті пришвидшив темпи віднайдення нових засобів реставрації творів живопису.

Тому актуальність кваліфікаційної роботи полягає у висвітленні основних технологій розчищення тьмяних поверхонь, вивченні методів, які застосовуються у сучасній реставраційній практиці, та виокремленні найоптимальніших серед них.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження процесу розчищення старих потьмянілих покриттів на прикладі реставрації копії фрагменту портрета папи Інокентія Х Дієго Веласкеса.

Для досягнення поставленої мети були поставлені такі **завдання**:

проаналізувати наявну джерельну базу;

виявити причини, які призводять до виникнення поверхневих потьмянілих покриттів та їх вплив на живописне полотно;

описати основні методи та технології усунення потьмянілих покриттів з поверхні фарбового шару картини;

дослідити специфіку портрета як живописного жанру;

провести реставрацію копії фрагменту портрета папи Інокентія Х Дієго Веласкеса, написану Д. Жудіним;

виготовити реставраційну документацію (реставраційний паспорт).

Об'єктом дослідження є процес та особливості реставрації полотна з наявним поверхневим потьмянілим покриттям.

Предметом дослідження є актуальні реставраційні заходи з відновлення копії фрагменту портрета папи Інокентія Х Дієго Веласкеса.

Наукова новизна дослідження. У роботі узагальнені і структуровані матеріали з технології реставрації творів живопису з поверхневими потьмянілими покриттями, ефективність яких підтверджується реставраційною практикою.

Практичне значення роботи. Результати дослідження можуть бути використані:

1. Для поглибленого вивчення та розвитку вітчизняної реставраційної справи.
2. Для реставрації робіт з виявленим поверхневим потьмянілим покриттям.
3. Для подальшого дослідження цієї теми та суміжних з нею тем.
4. У пам'ятко-охоронній справі з метою збереження автентичності твору мистецтва.

Методи дослідження. У процесі виконання завдань роботи використані загальнонаукові та спеціальні методи наукових досліджень. До загальнонаукових методів належать: фактологічний, що полягав у виявленні й вивченні візуального матеріалу; аналітичний, представлений аналізом літературних джерел; метод порівняльного аналізу, поданий порівняльним мистецтвознавчим аналізом різних методів усунення поверхневих потьмянілих покриттів. До спеціальних належать методи проведення конкретних реставраційних заходів, доцільних у відновленні твору, що реставровувався.

Структура роботи: кваліфікаційна робота бакалавра складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (41 найменування) і додатків. Основний текст роботи викладений на 46 сторінках.

ВИСНОВКИ

Реставрація творів олійного живопису, зокрема тих, у яких виявлено потьмянілі покриття фарбового шару, займає в реставраційній теорії і практиці значне місце і потребує окремої уваги насамперед в аспекті володіння художниками-реставраторами знаннями технологій усунення цих пошкоджень. Засвоєння теоретичних основ наукової реставрації та застосування їх на практиці є важливим підґрунтям для опанування реставраційних методів і технологій з усунення потьміння покриттів, оскільки це несе загрозу твору та спотворює його сприйняття.

У кваліфікаційній роботі на основі опрацювання низки праць відомих сучасних українських науковців і практиків І.Я. Марченко, Т.Р. Тимченко, Б. Сланського, О.М. Титова та ін. з'ясовано причини виникнення поверхневих потьмянілих покриттів та їх вплив на живописне полотно. Також охарактеризовано відомі в реставраційній практиці традиційні й сучасні методи та технології усунення потьмянілих покриттів з поверхні фарбового шару картини, зокрема чотири види роботи з покривною лаковою плівкою: регенерація, видалення, потоншення, вирівнювання. Реставраційна робота з покривними лаками зводиться в основному до відновлення структури плівки, а також до заміни зруйнованого лаку новим.

Оскільки предметом практичної частини кваліфікаційної роботи є портрет, розкрито особливості творів портретного жанру з метою врахування їх у процесі реставрації. Зокрема охарактеризовано творчість видатного іспанського художника Дієго Веласкеса, історію створення ним відомого портрета папи Інокентія X, художні особливості живописного твору, що важливо для процесу подальшої реставрації копії фрагмента портрета, виконаної Д.А. Жудіним. Також описано світові тенденції розвитку сучасного портретного жанру, зокрема й в Україні.

У роботі охарактеризовано міру пошкодження твору, серед яких і потьміння фарбового шару, подано програму реставраційних заходів,

описано етапи та особливості її виконання, розроблено рекомендації щодо зберігання пам'ятки. У результаті проведення реставраційних заходів робота набула експозиційного вигляду.

У процесі проведеного дослідження з'ясовано, що усунення потьмянілих покриттів з поверхні фарбового шару картини – складна технологія, яка створювалася й удосконалювалася упродовж віків. Відповідно художник-реставратор, який працює над усуненням пошкоджень, що з часом виникають на таких творах, має володіти знаннями технологій, які використовувалися як у минулому, так і в сучасній практиці живопису. Тільки на основі таких знань можна якісно здійснити рятувальні, відновлювальні і консервативні засоби певного твору й надати йому експозиційного вигляду.

РОЗДІЛ III. РЕСТАВРАЦІЙНИЙ ПАСПОРТ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова Л.А. Фаюмський портрет. «Портрети з Фаюма» URL: <https://www.nkj.ru/archive/articles/5502/>
2. Андрєєва О. Ю Постмодернізм: Мистецтво другої половини. ХХ-початку ХХІ століття. СПб : Азбука-классика, 2007. 488 с.
3. Берлач О. П., Галькун Т.Д. Технологічні особливості матеріалів: живопис, реставрація. Технологічний практикум для бакалаврів, магістрантів образотворчого мистецтва : навчально-методичне видання. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2017. 47 с.
4. Бистрякова О. А., Осадча А., Пільчук О. Інновації та технології в сучасному мистецтві. Вісник львівської національної академії мистецтв. URL: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/32_new/17.pdf
5. Білокінь С. Проблеми реставрації пам'яток. Кам'янець-Подільський, 1989. 358 с.
6. Білокінь С. Реставрація, консервація, атрибуція пам'яток мистецтва на Україні. Кам'янець-Подільський, 1989. 96 с.
7. Дроздов Г. А. Збереження автентичності творів у реставраційному процесі. Декларації та реальність. Київ, 1989. 48-52 с.
8. Дубенюк Ю. Фаюмський портрет як предвісник іконописання. Зб. наук. праць студентів і магістрантів мистецьких спеціальностей педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Вип. XV. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друк-Сервіс», 2022. С. 31-34.
9. Етапи реставраційних робіт і принципи реставраційних методик. [Електронний ресурс] С.14-15. URL: <http://um.co.ua/1/1-9/1-95292.html>
10. Єрошкіна О. О. Епоха бароко : навч. посібник. Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. 123 с.
11. Жердзіцький В.Е. Ахроматичні і хроматичні кольори // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтва. Харків, 2005.

12. Жудін Д. / Т. І. Березюк // Енциклопедія Сучасної України. Том ЕСУ: 9-й. [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. URL: <https://esu.com.ua/article-18257>

13. Калашникова О. Л. Основи мистецтвознавчої експертизи та вартості оцінки культурних цінностей : підручник. Київ: Знання, 2006. 479 с.

14. Карпов, В. В. Оцінка художника-реставратора у контексті атестації та присвоєння кваліфікаційних категорій. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Наук. журнал № 2. Київ: ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. с. 78-86. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/45300/3/>

15. Колосова Н. А. Роль фаюмських портретів в історії мистецтва // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. 2012. – № 9. – С. 93-96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2012_9_17.

16. Конституція України. [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

17. Кучма Н. Технологія видалення щільних поверхневих забруднень у сучасній реставраційній практиці. Молодий вчений, 11 (75), 2019. С. 850-853. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-180>.

18. Марченко, І. Я., 2018. Консервація та (або) реставрація живопису: порівняння сучасного практичного досвіду «західного» та вітчизняного музею. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ. С.182-185. URL: https://nakkkim.edu.ua/images/Instytutu/nauka/vydannia/2018_konferenciya_muze_i_i_restavrasiya_zbirnyk.pdf

19. Мистецтво України. Енциклопедія. Т. 1. Київ: УЕ, 1995.

20. Митці України. Енциклопедичний довідник. Київ: Українська енциклопедія ім. М.Бажана, 1992.Музика, О. Я. (уклад.). Матеріали і техніка олійного живопису : навч. посіб. Умань: Візаві, 2013. 114 с.

21. Музика О.Я. Мистецтво портретного живопису у фаховій підготовці майбутніх учителів образотворчого мистецтва. URL <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/1334/1>

22. Нечитайло Г.А., Коновалова О.В. Інтерпретація образу людини у портретному жанрі європейського живопису початку ХХІ століття. Молодий вчений №5 (57). 2018. С. 161-165.

23. Портрет у живопису: види та історія жанру [Електронний ресурс] URL: <https://struchaieva.art/uk/blog/portret-v-zhivopisi-vidy-i-istoriya-zhanra>

24. Прибега, Л.В. Національна нормативно-правова та міжнародна охорона культурної спадщини. Пам'яткознавство: правова охорона культурних надбань : Зб. док. Київ, 2009. С.7-24.

25. Про що промовляє до нас пльонтанізм Івана Марчука? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://samumray.in.ua/pro-shho-promovlyaye-do-nas-plontanizm-ivana-marchuka/>

26. Реставрація произведений станковой масляной живописи : учеб. пособие для средних худож. заведений. Москва: Искусство. 1977. 223 с.

27. Рішняк, О.Б. Етика реставраційної діяльності. Культура України : Зб. наук. праць. 70 (2020): с. 211–221.

28. Сланський Б. Техніка живопису та реставрації. Київ: Мистецтво, 2009. 23-89 с.

29. Такіров Т.Н. Особливості реставрації живопису В. Гегам'яна. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : зб. з підсум. звітн. наук. конф. викл., доктор. аспір. : у 3-х т. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. Вип. 20. Т. 1. С. 170-171.

30. Тимченко Т. Р. Київська школа реставрації станкового малярства (1920-1930). Київ : Пам'ятки України, 2001. 48-71.

31. Тимченко, Т. Р.,. Методи захисту основ станкового живопису (історія та сучасні технології). Київ: Задруга, 2015. 98 с.

32. Тимченко Т. Р. Музейний напрям в реставрації України. Київська школа. 1920-1940 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мист. Наук : спец. 17.00.08. «Музеєзнавство; зберігання художніх цінностей та пам'яток архітектури». Київ, 1998. 22 с.

33. Тимченко, Т., Петліна, Д. «До витоків експертизи живопису в Україні». Тексти культури: дослідження, інтерпретація : зб. наук. праць. Київ, 2017. С.127-154.

34. Тимченко, Т. Р. Принципи освіти консерваторів-реставраторів у світлі кодексів професійної етики. Збірник наукових праць «Українська академія мистецтва», (31. С. 112-120. URL: <https://doi.org/https://doi.org/10.33838/naoma.31.2022.112-120>.

35. Тимченко, Т. «Проблеми реставраційної освіти в Україні». Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 24-25 вересня 2020 р. Київ, Фенікс, 2020. С. 68-72.

36. Титов М. Ф. Визначення та опис стану збереженості станкового живопису: методичні рекомендації. Луганськ: Світлиця, 2007. 36 с.

37. Урсу Н.О. Митці Кам'янця-Подільського: архітектори, мистецтвознавці, художники : монографія. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2016. 240 с.

38. Урсу Н. О., Гуцул І. А. Теоретичні основи композиції : навчально-методичний посібник для студентів ЗВО художніх та художньо-педагогічних спеціальностей. Вид. 2. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2018. 166 с.

39. Характеристика та види полотен. URL: https://art-trek.com.ua/news?news_id=23

40. Фаюмські портрети /Універсальний словник-енциклопедія. – 4-те вид. Київ: Тека, 2006.

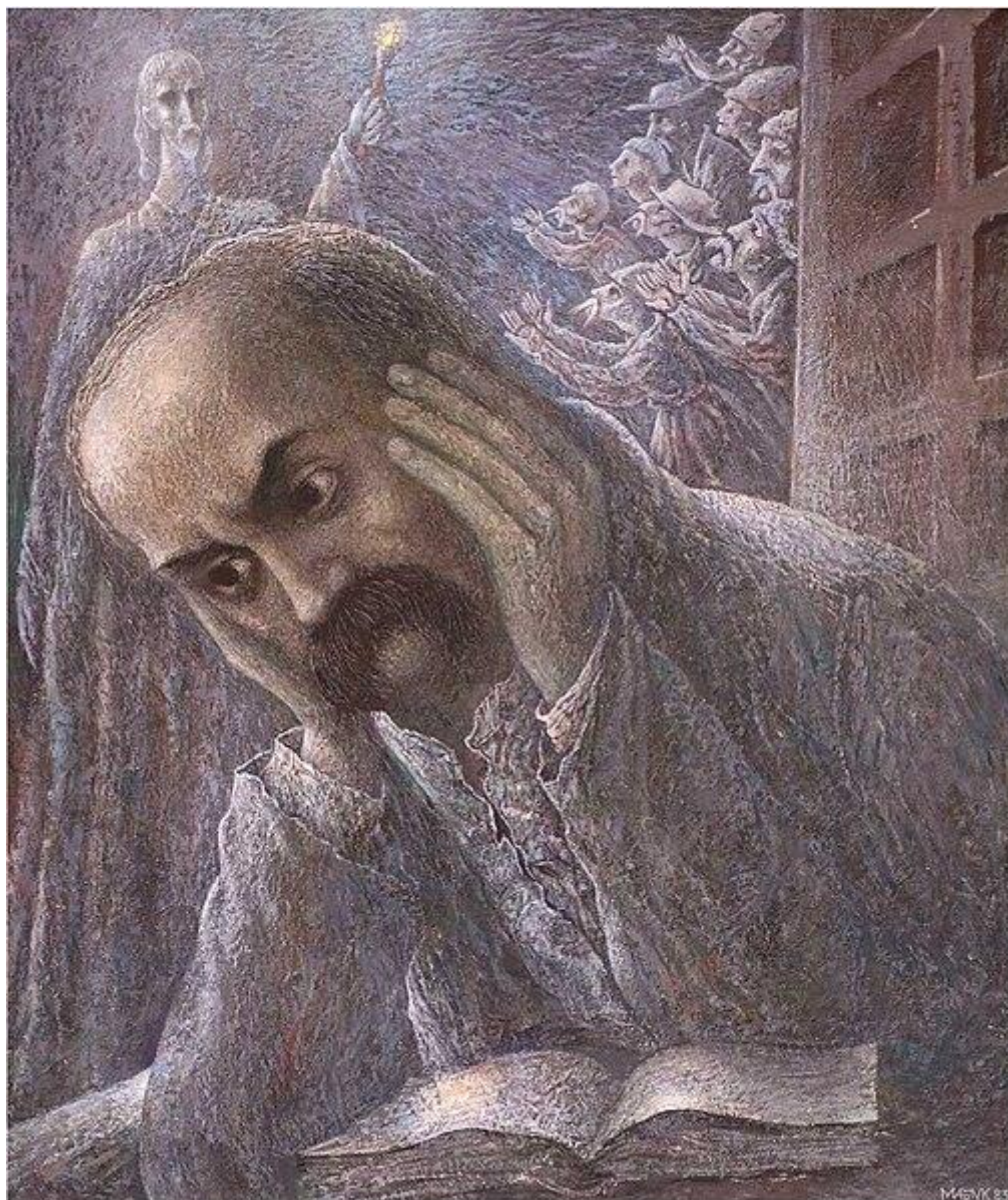
ДОДАТКИ

Дієго Веласкес. Портрет Папи Інокентія Х

Д. Жудін. Портрет чоловіка в середньовічному костюмі.

Ілюстрація Івана Марчука до поезії Т. Г. Шевченка «І день іде, і ніч іде» (серія «Шевченкіана»).

Водимир Козюк. Портрет Українки